

Partiumi Keresztény Egyetem amfiteátrumában vetítették. Gömbös Gyula halála szinte elnyom minden más hírt, azonban Gordon Zsigmond (Kolovratnik Krisztián) bűnügyi újságíró érdeklődését jobban felkelti egy fiatal ismeretlen lány halála. Izgalmas nyomozás veszi kezdetét Gárdos Éva filmjében, s a főhőst is gyanúba keverik. A film végére természetesen minden kiderül, de nincs boldog befejezés, az újságíró is megalkuszik, mikor gyilkosság helyett öngyilkosságot ír le írógépén.

Ragályi Elemér operatőri munkája követi a film noir hagyományait. Még a nappali felvételek is szürkések, nincsenek harsogó színek, fények. A film nagy része füstös kávéházakban, lakásokban, irodákban, utcákon játszódik, a feszültség végig megmarad, a történetre a képek még jobban ráerősítenek. A PKE-s vetítés során az egyetlen zavaró pillanatot az alaposan késve érkező nézők jelentették, akik telefonjukkal világitva próbáltak helyet találni maguknak.

Megjegyzendő még, hogy mindkét vetítés a váradi görög-katolikus püspöki palota tüzét, majd az épületet mutató képsorokkal kezdődött, magyarul és románul az épület helyreállításának fontosságára hívták fel a figyelmet.

Művészmozi ugyan nincs Nagyváradon (bár a TIFF beharangozó sajtótájékoztatóján újra elhangzott, hogy a váradi önkormányzat uniós forrásokat keres a volt Szabadság mozi felújítására, s ha nem talál, saját erőből oldja ezt meg), azonban a város több terét is sajátos mozivá alakították a TIFF-esek. Tapasztalatunk s a fotók tanúsága szerint volt érdeklődés, kimozdultak a váradiak a főtérre, a zsinagógába, a várba, a PKE-re, a színházba vagy épp a Lokálba, hogy filmeket lássanak. Talán az egyetlen zavaró tényező az volt, hogy az egymást átfedő vetítések miatt nem néhettünk meg mindent, ami érdekelt bennünket. De hát egy fesztivál már csak ilyen.

**TÓTH HAJNAL
FRIED NOÉMI LUJZA**

KISS ERNŐ CSONGOR Románia-oratórium

Zudor János Romániából jöttem című kötetéről

„háborúsbűnök békeidőben
végeredményben a béke törvényei szerint
ítélendők meg”

Megdöbentő volt számomra Zudor második, *Romániából jöttem* című verseskötete és a *Pügmalion monológja* címen megjelent debütkötete különbségeit, radikális hangsúlyváltásait látni, a posztmodern szerepjátékokra épülő líra hirtelen visszavonulását az alanyi költészet javára, mi több, nyelven kívüli dimenziók felé. A következő sorokban azt próbálom meg a két rövidke könyv között húzott érintők mentén feltárni, hogy hozott-e Zudor költészete számára nyomon követhető változást 1989. Milyen más természetű váltás érhető tetten? Hogyan érinti mindez az önreprezentáció kérdését?

A mindösszesen néhány hónap eltéréssel (1989 novemberében, illetve 1990 februárjában) publikált két verseskötet¹ általam leginkább szubsztanciálisnak tartott különbségeit három kérdés felől vizsgálom: 1. Ki(k) beszél(nek)? 2. Miről beszél(nek)? 3. És mit hallgat(nak) el? (A válaszok alkalmassint a *Románia*-kötetről szóló belátások formáját öltik majd – nem szigorúan ebben a sorrendben)

1.

Zudor János 1989-ben a Forrás-sorozatban megjelent első kötete, a *Pügmalion monológja* három ciklusra oszlik a következő címek alatt: *Akropolita énekel*, *Az utolsó játszma*, *In memoriam*. E három közül az *Akropolita énekel* cím megfejtése okozhatja a legtöbb fejtörést. Utalhat például egy Georgios Akropolites nevű 13. századi bizánci görög diplomatára és történetíróra. Egy ennél valószínűbb, nem annyira a ciklus darabjaihoz, mint inkább a költő személyéhez

KISS ERNŐ CSONGOR (1990, Marosvásárhely) irodalomtörténész, kritikus, az ELTE Eötvös Kiadó szerkesztője. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári BBTE-n, illetve az ELTE irodalomtudományi doktori iskolájában végezte. Budapesten él.

kapcsolható magyarázat szerint: az *akropolitában* érdekesebb inkább a 'fellegvár' jelentésű *akropolis* szó toldalakolt változatát látunk: akropolita = 'fellegvári, a fellegvárból való'. Itt a Fellegvár áttételesen mint a kolozsvári élet fontos helyszíne szerepelhet, vagy az *Igazság* című folyóirat egy évtizeddel a kötet megjelenése előtt alapított *Fellegvár* című mellékletére is gondolhatunk (az utóbbi elnevezés természetesen az elsőből ihletődött). A *Fellegvár* a harmadik Forrás-generáció tagjai számára

1. A *Romániából jöttem* először a *Kelet–Nyugat* című nagyváradi irodalmi hetilapban jelent meg 1990. február 9-én, később ugyanebben az évben önálló kötetben is. Lásd ZUDOR János, *Romániából jöttem*, Magyar Bibliofil Társaság – Officina Nova Kiadó, 1990.

rövid működése alatt is fontos publikációs felületnek, sőt némelyek számára fontos közösség- és értékformáló fórumnak számított – derül ki Martos Gábor *Marsallbot a hátizsákban* című interjúkönyvéből.² A fellegvár(i) mint kognitív metafora gyűjtőneve lesz a kötet három ciklusában megelevenített alkotók, műfajok, formák, a zene- és képzőművészet, illetve az irodalom klasszikusai által hordozott művészeti presztízsértékeknek. A versek beszélői vagy megelevenített mitológiai alakok, vagy a régmúlt történelméből lépnek elő, a klasszikus kor, a romantika és a modernség magaskultúra részévé avatott művészei (Mozart, Liszt, Haydn, Beethoven, Goethe, Csontváry, Brâncuși, Bartók stb.). Utóbbi hármát leszámítva egyik sem élt ugyanabban az évszázadban, amelyben egy Zudor János nevű nagyváradi költő született. A *Pügmalion*-versekben megszólalóknak ennek dacára még sincs néven nevezhető identitásuk, a beszélők kilétét a különféle műfajtravesztiák, a klasszikus versformák (szonettek, rondók) és zenei szerkezetek (etűdök, oratóriumok), illetve irodalmi ekphrásziszok és az ezeket felépítő elképesztő mennyiségű irodalmi vendégszöveg közötti hézagokban lehet csak néha megsejteni. Az egész kötet a művészetek és az alkotás különféle költői képzeiteibe, illetve a sakk, azaz a művészet mint játék egyik ismert posztmodern kori metaforájába burkolózik. Ennek következtében a *Pügmalion monológjának* a kulturálisan beíródott, konvencionálissá vált művész- és művészetmetaforákkal sikerül megőriznie az én reprezentációjának valamiféle látszólagos konzisztenciáját. Pügmalion szobrot farag, Haydn *Évszakok* oratóriumának vadászjelenetében a vadászok annak rendje és módja szerint űzik a vadat, Akropolisz pedig, mint azt az azonos című vers utolsó sora is jelzi: „HALKAN ÉNEKELGET”³.

Az egy évvel később Magyarországon 1000 számozott példányban megjelenő *Romániából jöttem* című kötet ezzel a fajta énreprezentációval radikálisan szakít. Míg korábban minden magára utaló jelzést kizárt, a második kötetben a szerző neve többször is szerepel: Zudor János elvtársé, Zudor tanár úré, egy négygyerekes apáé, aki klinikai állapotról orvosi jelentést kérne, hogy igazolja munkaképességét, mert nem tud vagy nem akar gyerektartási járulékot fizetni. A magaskultúra fellegvári pozíciója végképp eltűnik. A *Pügmalion monológjának* vendégszövegeit adó

Dosztojevszkij, Arthur Miller, Nichita Stănescu, Pilinszky, József Attila, Szilágyi Domokos és Tandori alakjai, az intertextusok keretezte maszkok és pszeudo-alanyiságok hálója a második kötetből szintén elmarad. Marad azonban egy mind az új kötet szerkezetét, mind a maguk valódi személyazonosságával megjelenő embereknek, a romániai diktatúra lakóinak a megszólalási lehetőségeit körvonalazó forma: az oratórium. A *Pügmalion monológja* Liszt és Haydn, illetve Szilágyi és Pilinszky műveinek parafrázálása révén az oratóriumok zenei és költészeti vonalával is élénk kapcsolatot mutat. A *Románia*-kötet versanyaga viszont egyetlen oratóriumban csoportosul, ennek az egyszerre irodalmi, zenei és építészeti struktúrának a keretei között jutnak hanghoz a kötet megszólalói. Az oratóriumban a szólisták és a kórus külön-külön és együtt énekelve adják elő a hagyományosan bibliai, hagiológiai vagy természeti témát. A téma Zudornál: a romániai diktatúra egyénekre és közösségekre mért morálisan, szociálisan, lélektanilag és sokszor fizikailag is megsemmisítő hatása. (Pilinszky és Szilágyi Domokos hatása Zudor Románia-oratóriumában az intertextusok hiányában is érezhetően megmarad, amit a *KZ-oratórium*

2. MARTOS Gábor (szerk), *Marsallbot a hátizsákban. A Forrás harmadik nemzedéke*. Kolozsvár, Erdélyi Hiradó, 1994. 142–145.

3. ZUDOR János, *Pügmalion monológja*, Bukarest, Kriterion, 1989, 20.

és a *Bartók Amerikában* szerkezetével és szólamaival mutatott rokonsága alapján lenne érdemes megvizsgálni.)

A *Romániából jöttem* kórusában emigránsokat és tömegsírban alig elföldelt disszidálókat találunk, akik egytől egyig saját nevükön, egyes szám első személyben szólalnak meg. A kötet szólistái pedig a műfaj hagyományával ellentétben öten vannak: Koppány, Zudor Noémi (10 éves), Zudor Imola (14 éves), Zudor Lorándka (6 éves), Zudor Orsolya (8 éves). A szólisták nem énekelnek, az éneklés metaforáját a *Romániából jöttem* már messziről elkerüli: az a tört hang, amelyet ezekből a részletekből hallani, már nem szelídíthető oly módon művészi tevékenységgé, mint ahogy a *Pügmalion monológjában* még lehetséges volt.

A Románia-oratórium első szólistája Koppány, a lecsúszott csodagyerek. Talán nem túlzás azt mondani, hogy a Zudor-féle költői mitológiában sehol máshol elő nem forduló alak a későbbi Zudor-versek állandósult szereplőinek, Júdásnak és Jónásnak az elődje. Amikor verseinek beszélője Koppányként szólal meg, vagy Júdás, Jónás, esetleg Chaplin csetlésébotlását írja meg, nem alulstilizálja magát, hanem a mindenkori győztesek által írt történelem lüzerei és árulói irányában élő mély és igazi szolidaritását, részvétét tanúsítja. Ne felejtjük el, Koppányt még historiográfiai perspektívából sem az tette/teszi ellenszenves figurává, amiért fellázdta, harcolt és vért ontott, mint ahogy ellenfele is tette, hanem az, hogy vesztett.

Idézem a *Koppány dalának* az első sorait: „én a lecsúszott csodagyerek lerobbant / csodacsecsemő, aki össze kéne fognom / Stetz Lacival, mert Ő még fiatal és min- / dent komolyan én meg mind- / ent abszolút játékosan és felületesen / mert elvesztem a valóságot mint Csáth / Géza hőse a morfinista [...]” (9).

Nem tudom megkerülni azt az összefüggést, hogy Zudor legutolsó, 2012-ben megjelent, *A rusnya valcer* című kötetének záróverse, az *Én* című hogyan rímel erre a huszonkét évvel korábbi kötetnyitóra: „Én egy nagy dögfehér halott vagyok. / Kísértet ingben járok, / bocsánatot kérek mindenkitől, / mint egy született vesztes! / Egy csókot adok mindenkinek, aki / meztelen. Én vagyok az örök búbánat.”⁴

Ez utóbbi vers a Zudor én-eknek, ezeknek az otthontalan, kivetett, szétzilált figuráknak a kíméletlenül őszinte összegző szólama. „A Zudor-versek énjeinek szétesettsége – idézem Selyem Zsuzsa tanulmányát – a teremtés udvariassága a szenvedő ember iránt. A megtestesülés skizofréniája, az árulás és a kétely, mely nem szünteti meg a szeretetet, hanem benne van.”⁵ A szeretet – még pontosabban: a részvét – a Románia-oratórium szereplőinek a diktatúra farkastörvényei között is megmaradó lehetősége a személyesség kialakítására.

2–3.

A *Pügmalion monológja* azt hallgatja el, amiről a *Romániából jöttem* versei már képesek szabadon és őszintén beszélni: magát Romániát. A dilemmát, hogy miért van ez így, egyszerűsmind a két kötet elhallgatás és tanúszkodás kérdésében aszimmetrikusan és skizoid módon alakuló viszonyát a mottóul választott *Tömegsír épphogy elkaparva* című vers segített megérteni. A versben az egyik disszidáló mondja ki: „háborúsűnök békeidőben / végeredményben a béke törvényei szerint / ítélandók meg” (20.)

Bizonyára téves lenne azt gondolni, hogy a „békeidő” egy ’89 utáni álla-

4. ZUDOR János, *A rusnya valcer*, Új Forrás, 2012, 113.

5. SELYEM Zsuzsa, *Fiktív állatok. A rezisztencia irodalmi formáiról*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, 2014, 222.

potot jelöl – nem nehéz belátnunk, hogy valójában az államszocialista diktatúra évtizedeit jelenti. A *Pügmalion monológja* még „békeidőben”, a Ceaușescu-diktatúra végnapjaiban, 1989 novemberében jelent meg Bukarestben, és mindösszesen két olyan szöveget tartalmaz, amely képes volt saját valós idejének, saját századának politikai és történelmi valóságára utalást tenni, s amelynek a cenzúra valamilyen oknál fogva nem állta útját. A *Hirosima emlékére* és a *Kettéhasított rét* című képversekről van szó. A Hirosimának emléket állító szöveg a Doomsday clock rémült hangú ketyegését, a Föld ember általi elpusztításának antropocén belátását helyezi egy tipográfiailag teljesen zárt formába. Több magyarázat is létezhet arra, hogy hogyan is kerülhetett ez a szöveg is sajtó alá a kötet többi versének társaságában. Egyrészt az imperialisták emberiségellenes gaztettéről írni az uralkodó diskurzus szerint dicséretes dolognak számított '89 előtt. Másfelől viszont a doktrinerek és az indoktrináltak nemcsak sajnálatos vakságuk miatt mulasztották el észrevenni a Zudor-vers valódi és aktuális tételt bíró gondolatát, hanem mert a diktatúrák – amelyek mindenkor ellenségkép nélkül képtelenek az önlegitimációra, ellenben saját küszöbön álló bukásukat sem képesek tudomásul venni – még kevésbé tudják belátni annak tényét, hogy csatározásaik közben önkezűleg fogják a leggyorsabban és leghatékonyabban elpusztítani a Földet.

A kötet másik képversében, a *Kettéhasított rétben* a „népköztársaság” (értsd akár: Román Szocialista Népköztársaság) hang- és szóalakjával összecsengő „méhköztársaság” szó áll az egyik mezőben, pontosabban a rét egyik oldalán, vele szemben a „darázsdiktatúra” összetétel. Itt – mint ahogy a Hirosima-vers esetében is – nehéz szabadulnom attól a gondolattól, hogy a képvers nyújtotta szemiotikai lehetőségek végső soron az utalások összefüggéseinek elrejtését, mintsem megmutatását szolgálták. A diktatúrában az elhallgatásra és a rejtjelezésre épülő deformálódott poétikák (amelyek között persze akadtak bátor kivételek) a szavak közötti olvasás és értelmezés kultúráját alakították ki. Ilyenformán Zudor debütkötet, a *Pügmalion monológja* nem magukban a versekben, hanem a verseken kívül létrejövő szemantikai térben képes csak saját korával kortársiságot vállalni.

A *Romániából jöttem* című kötetben nyomát sem találni az embert művésszé, az emberi tevékenységét művészi alkotófolyamattá szelídítésnek, ahogy a beszélőt körülvevő társadalom és önmaga politikai, szociális és mentális kondíciójáról való kertelésnek sem. Zudor második kötete – néhány kelet-közép-európai diktatúrát megélt szerzővel rokon módon – úgy képes a diktatúra elemi tapasztalatát közvetíteni, hogy az elnyomás jelenlétét a diktatúra társadalmának mikro- és makroszerkezeteiben egyaránt megmutatja. A bölcsődét, az iskolát, a kórházat, a hivatalt, az elmeorvosintézetet, amelyek – efelől nem marad kétségünk: – egytől egyig a totalitárius állam karhatalmi szerveiként funkcionálnak. Zudor azonban nem elégszik meg azzal, hogy megossza a kettős bebörtönözöttség tapasztalatát, mert egyvalami jobban foglalkoztatja: a szeretet lehetőségének a kérdése.

A diktatúra pszichésen és mentálisan is arra kondicionálja az embert, hogy még félelmeit is privatív módon, az empátia és a szolidaritás esélyét kizárva, paranoidan fogja fel. Zudor e nehézkedés útját állva úgy ír saját diktatúratapasztalatáról, hogy azt a leginkább kiszolgáltatottak és magukra hagyottak, a gyerekek helyzetében fedezi föl. Ez a közös tapasztalat lesz a versekben az apa és gyermekei közötti kapcsolat legerősebb kifejeződése, s még ha szomorú is: egyszersmind ez a belátás lesz a felénk irányuló szeretet és részvét előfeltétele. (Az oratórium szövegei –

Koppányt is beleértve – mind gyerekek, név szerint megemlítve.)

Két részlet az *Itt járt apád* című versből: „a nagy szomorú gyermekágy / kicsi leánykám úgy figyel / örül mint a tragédiák / szünetében a szörp körül / az elcipelt kisiskolák [...] csak néz az én kicsi emberem / s a gyermekágy a szörnyű ocsmány / kiszélesített rácsos anyaméh / s a fetisizált rabóság S EZ AZ ORSZÁG” (14–15.)

A gyerekek iránt érzett erős és mély empátia kifejezője azonban mégsem az apai szeretet kimondása lesz. Azt szándékosan egy hűzöngve, negédesen tóditó felnőtt hangjára írja meg („hajjaj kicsike emberem / úgy szeretlek mint senki nem” – 15.). A szerelemről ugyanebben a

versben hasonlóképp rákódolós szavakkal, hasonlatokban beszél: „a szerelem – mondtam neki / lupul cum urlă la lună” (uo.). Amint viszont már nem próbálja sem képes beszéddel, sem szentimentális klisék által megszólítani a gyerekeket, sikerül őszintének maradnia: „na feküdj le szépen / mint akit leütöttek” (uo.).

Elhangzott a Fiatal Írók Szövetsége és az Élő Várad Mozgalom áprilisi Zudor-konferenciáján a nagyváradi Posticum központban.